

Broedvogelinventarisaties Gelderse Poort in 2004

Frank Majoor

Inleiding

De Gelderse Poort is in 2004 voor het zestiende achtereenvolgende jaar integraal geïnteriseerd. De inventarisatie omvat niet alle broedvogelsoorten, maar is gericht op moeras- en weidevogels en op alle schaarse soorten en kolonievogels. Deze inventarisatie is een gezamenlijk project van de Vogelwerkgroep Arnhem en omstreken en de Vogelwerkgroep Rijk van Nijmegen en omstreken, verenigd in de Faunawerkgroep Gelderse Poort. De Provincie Gelderland steunt het project in het kader van plattelandsvernieuwing, mede gefinancierd door Staatsbosbeheer Gelderland, Waterschap Rijn & IJssel, Stichting Twickel en SOVON.

Dit artikel is geschreven als jaarlijkse update van het rapport "Vogels van de Gelderse Poort, broedvogels 1960-2000". Ter vergelijking is dezelfde indeling van de soortgroepen aangehouden. Per soortgroep zal van een selectie van soorten de resultaten van de inventarisatie van het jaar 2004 van het Nederlandse deel van de Gelderse Poort worden beschreven. Het gebied wordt hierbij opgedeeld in drie deelgebieden. 1) Ooijpolder, 2) uiterwaarden langs de Waal ten noorden van de Ooijpolder en 3) Rijnstrangen inclusief de aangrenzende polders en uiterwaarden.

Weer & rivierwaterstand

Het weer is van invloed op de activiteit van vogels en daardoor op de doelmatigheid van het inventariseren. Harde wind, neerslag en lage temperaturen zijn belemmerende factoren. Veel territoriale activiteit neemt ook af bij hoge temperaturen. Vandaar een korte beschrijving van het weer in het broedseizoen aan de hand van de maandoverzichten van het KNMI.

Maart was zonnig, droog en had een vrijwel normale temperatuur. April was zeer zacht en zonnig met een normale hoeveelheid neerslag. Mei was aan de koele kant, droog en had de normale hoeveelheid zon. Een groot deel van de maand werd het weer bepaald door hogedrukgebieden. De koelte was vooral te danken aan de aanvoer van lucht vanaf de relatief frisse Noordzee.

Na een koele, wisselvallige start kende juni een periode met rustig, warm en zonnig weer. Tussen 12 en 20 juni overheerste wat koeler en licht wisselvallig weer. Op 23 juni veroorzaakte een actieve depressie een voor zomerse begrippen hevige storm met windstoten tot 100 km/uur. De laatste dagen van de maand werden gekenmerkt door wisselvallig weer bij oplopende temperaturen. Juli was vrij koel, nat en aan de zonnige kant. De eerste helft van de maand verliep wisselvallig, nat weer en temperaturen die duidelijk te laag waren voor de tijd van het jaar. Daarna bleef het wisselvallig, maar met hogere temperaturen. Eind juli werd het zomers warm en stabiel.

De rivierwaterstand is van grote invloed op de verspreiding van de broedvogels, met name in de uiterwaarden. Na het hoge water in januari 2004 is het rivierpeil gezakt. Op een klein piekje van 11.30 meter op 11 mei na, is het peil het gehele jaar min of meer tussen de 7 en

de 10 meter blijven schommelen. Dit is beneden de kribben, Deze lopen pas bij een stand van 11 meter onder. De uiterwaarden zijn gedurende het broedseizoen van 2004 dus droog gebleven.

Resultaten per soortgroep

De droogte in 2003 en 2004 was van grote invloed op het voorkomen en de verspreiding van de broedvogels in de Gelderse Poort. Bij veel soorten is een achteruitgang van het aantal territoria vastgesteld. Enkele soorten hebben in 2004 echter duidelijk geprofiteerd van het milde zomerweer. Hieronder worden per soortgroep een selectie van soorten besproken.

Watervogels

Deze groep bestaat uit futen, Aalscholver, Blauwe Reiger, Knobbelzwaan, ganzen, eenden, Zwarte Stern en IJsvogel.

De aantallen watervogels worden deels bepaald door de waterstand en deels door de wintertemperatuur. De meeste watervogelsoorten nemen de laatste jaren in aantal toe of zijn stabiel. Maar door de droogte in 2003 en 2004 zijn van een aantal soorten beduidend lagere aantallen vastgesteld.

De Dodaars komt voor in sterk wisselend aantal dat is gerelateerd aan het rivierwaterpeil. Dit in tegenstelling tot de Fuut die de afgelopen tien jaar redelijk stabiel is. De droogte heeft zoals verwacht negatief uitgepakt voor de Dodaars. Maar met een totaal van 29 paar zat het aantal nog ruim boven het laagste vastgestelde aantal van 22 paar in 1996.

De enige Aalscholver kolonie zat sinds 1984 in de Lobberdense Waard. Maar in 2004 zijn ook in de Millingerwaard vier paren tot broeden gekomen. Het aantal broedparen in de Lobberdense Waard is tot 1996 gegroeid tot 308. Vervolgens is het aantal afgenomen tot 179 paar in 2004. Mogelijk was de 145 paar van 2003 een ondertelling.

Na een spectaculaire groei van de populatie Grauwe Ganzen lijkt de lang verwachte stabilisatie van de aantallen te zijn ingezet. We moeten echter een slag om de arm houden. Want in de Ooijpolder is, sinds de vestiging als broedvogel in 1985, al tot twee maal toe een stabilisatie opgetreden waarna vervolgens het aantal toch weer omhoog schoot.

De andere soorten ganzen doen het ook goed. Met name bij de Nijlgans gaat de toename sprongsgewijs. De schaarse soorten als Brandgans, Canadese Gans en Kolgans nemen langzaam in aantal toe. De kritische eendensoorten als Slobeend en Zomertaling gaan gestaag in aantal achteruit. Met name de Zomertaling blijft sterk achteruit gaan. Met totaal slechts veertien paar lag het aantal veel lager dan het gemiddelde van 32 sinds 1991. Dit terwijl andere soorten als Krakeend en Kuifeend in aantal toenemen of gelijk blijven. De Bergeend lijkt na een recente opleving weer iets in aantal achteruit te gaan.

De Zwarte Stern is in de Gelderse Poort inclusief het Duitse deel al jaren stabiel. De soort is echter geheel afhankelijk van nestvlotjes. Ten opzichte van 2003 was er in 2004 een verschuiving van de Rijnstrangen naar de Ooijpolder. Het broedsucces is was zeer goed. Van de 30 paar waarvan het broedsucces kon worden gevolgd, vlogen gemiddeld 1.77 jong per paar uit (gegevens Max van Dongen en Theo Wijers). Met de IJsvogel gaat het dankzij de reeks zachte winters goed. Totaal zijn er in 2004 21 territoria vastgesteld. Alleen in de Ooijpolder waren met zeven territoria beduidend minder IJsvogels aanwezig dan het voorlopige topjaar 2003. Toen zijn hier maar liefst twaalf territoria vastgesteld. Tot slot van de watervogels nog een schaarse soort. In 2004 zijn twee territoria van de Casarca vastgesteld. In de Lobberdense Waard was een paar aanwezig en in de Pannerdense Waard

een individu dat op 9 mei in paar met een Nijlgans werd waargenomen. Eerdere territoria van de Casarca werden vastgesteld in 1989 en 1996, in beide jaren één paar.

Moerasvogels

Tot de moerasvogels worden 18 soorten gerekend. Hieronder vallen de meeste reigers, rallen en de kleine rietzangertjes plus de Bruine Kiekendief.

Van de moersvogels zijn acht soorten duidelijk in aantal afgenomen terwijl er vijf zijn toegenomen. Het jaar 2004 gaat in de boeken als het jaar van het uitsterven van de Roerdomp. Het voortbestaan van moerasvogels, waarvan de Roerdomp het boegbeeld is, is in hoge mate afhankelijk van de waterhuishouding in de Rijnstrangen. Het waterpeil in dit gebied is de afgelopen jaren met een minimumstand van rond de 9.75 meter te laag geweest voor de kritische moerasvogels. De waterstand in de Rijnstrangen is al jaren een onderwerp van discussie tussen beheerders, boeren en beleidsmakers. In de winter van 2001/2002 is geëxperimenteerd met een hoger winterpeil op de Oude Rijn. We hadden de hoop dat het verhogen en fluctueren van de waterstand een gunstige invloed zou hebben. Maar het experiment bleef beperkt tot één winter. In 2003 ging het echter helemaal mis. Gedurende het broedseizoen heeft de uitlaat bij Kandia twee maal (half april en half mei) niet goed gefunctioneerd waardoor het gebied tot twee maal toe min of meer droog viel. Naar aanleiding van het uitsterven van de Roerdomp hebben we een actie georganiseerd. De resultaten van deze actie komen elders in dit nummer aan bod.

Niet alleen met de Roerdomp ging het in 2004 slecht. Ook van de Bruine Kiekendief is in de gehele Gelderse Poort 2004 geen enkel territoria vastgesteld. Gelukkig krijgen we van de Grote Karekiet nog wel even de tijd voor verbeteringen van het broedbiotoop. In de Rijnstrangen zijn rond het Bergse Hoofd, evenals in 2003, zeven territoria vastgesteld. Tevens is in het Erfkamerlingschap weer een territorium vastgesteld.

De Blauwborst reageert zoals verwacht positief op het verdrogen van het moeras. Het aantal territoria is nagenoeg gelijk aan de piek in 1998. Totaal zijn drie territoria van de Snor vastgesteld in de Rijnstrangen. De Buidelmees heeft in de jaren negentig in de Gelderse Poort een enorme opkomst doorgemaakt. In 2001 was deze vreemde vogel bijna verdwenen. Maar na een licht herstel in 2002 en 2003 gaat de Buidelmees in 2004 weer sterk achteruit. De kleine ralachtigen waren evenals in 2003 geheel afwezig. Tot slot nog enkele schaarse moersvogels. In 2004 werden twee territoria van de Woudaap vastgesteld in de Rijnstrangen. Een Woudaap werd op 12 en 15 juni gehoord ten westen van het Bergse Hoofd. Daarnaast werd in de Zuidstrang op 28 juni nog een exemplaar gehoord.

Pioniervogels

Tot de pioniervogels worden 17 soorten gerekend die op een of meerdere opzichten (broedplaatskeuze, voedselgebied en opportunisme) als pionier worden beschouwd. Het gaat hier om soorten als Kluut, Kleine Plevier, Oeverloper, meeuwen, sterns, Oeverzwaluw en Tapuit.

Zoals de pioniers betaamt is het beeld van soort tot soort en van plek tot plek wisselend. De afname van de pioniervogels zette in 2004 verder door. Van de Kluut werden slechts drie paar vastgesteld, één in Bemmelse Polder-oost en twee in de Erlecomse Waard. Van de Oeverloper is één territorium vastgesteld in de Millingerwaard. De Kleine Plevier neemt de afgelopen jaren in de Gelderse Poort gestaag af. In totaal werden in 2004 slechts 30 paar vastgesteld. De Oeverzwaluw lag met een totaal van 297 paar in 2003 onder het

gemiddelde van 371 paar sinds 1991. En tot slot het echte dieptepunt van de pioniers, de meeuwen. Deze zijn sinds 2003 echt uitgestorven in de regio. De één tot twee paar Stormmeeuwen die de afgelopen jaren in de Erlecomse Waard en de Klompenwaard broedde zijn nu ook verdwenen.

Foto. "Nest" met 3 eieren van Kleine Plevier op rivierstrand van de Waal, 26 mei 2005 (Olaf Klaassen)

Weidevogels

Tot de weidevogels worden naast de karakteristieke weidevogels de Ooievaar, Patrijs, Kwartel, Kwartelkoning en de Grauwe Gors gerekend.

De meeste karakteristieke weidevogels gaan in de Gelderse Poort onverminderd in aantal achteruit. Alleen de Tureluur doet het de laatste jaren plaatselijk goed. Gelukkig gaat het in het weidevogelbolwerk van de Bemmelse Polder-west wel iets beter dan in 2003. Met name de Grutto leeft hier in 2004 weer op na de dip van 2003. De Ooievaar gaat van twee naar vier paar. Het eerste paar vestigde zich in 1999 in de Groenlanden en in 2001 kwam daar een paar in Pannerden bij. Nieuw is een territorium in Aardt. Nadat in 2002 hier al een paar rondliep zat in 2004 kortstondig een paar op een paalnest in Aardt. Ook in Kekerdom zat in 2004 een nieuw paar op een paalnest. De eieren van dit paar zijn echter niet uitgekomen.

De Kwartelkoning heeft het in 2004 redelijk gedaan. Met 19 territoria echter wel een stuk minder dan de 23 territoria van 2003 en de 32 van het topjaar van 2000. De Grauwe Gors was evenals in 2002 geheel afwezig.

Struweelvogels

Van de struweelvogels worden er tien algemene soorten geteld. Dit zijn de Zomertortel,

Koekoek, Nachtegaal, Roodborsttapuit, Bosrietzanger, Spotvogel, Braamsluiper, Grasmus, Kneu en Geelgors.

De Koekoek wordt sinds 1997 integraal geteld. Na een aanvankelijk gestage afname neemt de Koekoek in 2003 en 2004 toe. De afname van de Nachtegaal in de Ooijpolder zet door, terwijl deze soort in de Rijnstrangen, na een sterke afname in 1998 en 1999, langzaam in aantal toeneemt.

Hèt bolwerk van de Roodborsttapuit is het Circul in de Ooijpolder. Hier was deze soort jarenlang min of meer stabiel rond de 30 paar. Maar in 2003 en 2004 schiet het aantal omhoog. In de Ooijpolder kwam het aantal in 2004 uit op maar liefst 65 paar. Ook in het Rijnstrangengebied, waar deze soort de afgelopen jaren nauwelijks voor kwam, zijn in 2004 vijf territoria vastgesteld.

Cultuurvogels

Tot deze restgroep behoren soorten van erven en dorpen als Torenavalk, Holenduif, Turkse Tortel, Kerkuil, Steenuil, Gierzwaluw, Huiszwaluw, roodstaarten, lijsters en Putter.

Van de cultuurvogels springt de Kerkuil er in 2004 positief uit. In de Ooijpolder zijn maar liefst zes broedsels vastgesteld. Ook in de Rijnstrangen werden met drie territoria meer Kerkuilen geteld dan voorgaande jaren.

De stand van de Steenuil schommelt door de jaren heen, maar neemt langzaam maar gestaag in aantal af. Ook de stand van de Huiszwaluw schommelt van jaar tot jaar. In de Ooijpolder neemt deze soort af terwijl deze in de Rijnstrangen langzaam toeneemt.

Tot slot

Uit bovenstaande soortbesprekingen blijkt dat er van jaar op jaar veel kan veranderen in de broedvogelpopulaties. Het is dan ook van groot belang om komende jaren door te gaan met de inventarisatie. Door de aantalsontwikkelingen goed vast te leggen wordt de vinger aan de pols gehouden. Hopelijk kan door wijziging van beheer de achteruitgang van met name de moerasvogels en de weidevogels worden gestopt. Maar zoals het er nu naar uit ziet zullen meerdere soorten het voorbeeld van de Roerdomp en de Bruine Kiekendief volgen en dus binnen enkele jaren in de Gelderse Poort uitsterven.

Indien je interesse hebt om in de Gelderse Poort broedvogels te inventariseren meld je dan aan bij ondergetekende. Het is ook mogelijk om een aantal inventarisatierondes met een andere teller mee te lopen om ervaring op te doen.

Frank Majoor, Poststraat 18, 6828 EK Arnhem. 026-3517931, majoor@bos.nl

Tabel 1. Overzicht aantal territoria Gelderse Poort per soort per jaar in de periode 1989-2004. De jaren 1990 en 2001 zijn uit de reeks weggelaten in verband met onvolledige inventarisatie.

Soort	1989	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2003	2004
Dodaars	57	31	32	33	39	55	23	29	29	46	62	49	35	29
Fuut	262	326	227	210	209	205	186	164	156	149	175	194	185	174
Geoorde Fuut										1				
Aalscholver	170	181	188	237	218	292	308	248	240	233	242	225	145	183
Roerdomp	37	16	23	20	20	13	8	8	9	9	9	8	4	
Woudaap	1	1		2	1			1		3	3		1	2
Kwak									1					
Blauwe Reiger	50	61	57	61	42	70	44	27	42	51	88	99	103	127
Purperreiger										1				
Ooievaar										1	1	3	2	4
Knobbelzwaan	49	59	55	47	44	51	30	31	27	34	44	35	28	28
Rietgans									1				1	2
Kolgans		3		3	4	6	7	4	6	6	7	4	5	10
Grauwe Gans	293	242	258	332	386	468	490	526	663	776	999	1362	1568	1462
Indische Gans												1	1	
Canadese Gans		2							1	1	1	6	10	10
Brandgans			1			1	1	1		2	2	3	4	3
Nijlgans	33	65	56	55	45	56	55	51	57	63	96	111	99	127
Casarca	1						1							2
Bergeend	107	112	93	77	93	82	88	82	77	101	54	77	70	74
Mandarijneend				1			1				1		2	
Smient	1			1	1		1	2		2	1	1		
Krakeend	113	142	149	141	113	146	137	107	136	120	165	184	193	192
Wintertaling	13	24	11	7	6	5	11	7	4	5	7	2		
Pijlstaart										1				
Zomertaling	67	35	25	39	36	26	11	31	28	42	47	33	18	14
Slobeend	239	170	155	123	104	82	56	71	106	88	69	75	63	56
Krooneend								1						
Tafeleend	72	65	68	44	44	45	27	23	20	26	28	24	18	18
Kuifeend	331	239	257	215	231	227	176	201	174	232	225	294	229	207
Brilduiker					1									
Wespendief									1					
Bruine Kiekendief	9	4	7	5	4	7	8	9	6	3	3	5	2	
Havik		2	4	2	3	3	3	4	3	5	8	12	7	8
Sperwer	5	12	11	10	15	7	11	14	14	11	8	12	10	9
Buizerd	43	56	60	53	51	47	55	53	57	57	65	61	61	61
Torenavalk	48	72	60	47	36	26	39	32	36	30	33	23	22	18
Boomvalk	8	5	4	3	7	6	3	5	4	6	7	4	7	6
Patrijs	110	260	202	180	150	99	134	129	99	63	53	39	41	58
Kwartel	19	3	11	13	7	6	11	11	7	4	3	3	5	3
Waterral	52	50	57	34	35	33	24	25	32	47	30	47	37	26
Porseleinhoen	6	2	5	2	12		2	4		1	6	1		
Klein Waterhoen												1		
Kleinst Waterhoen					3					2				
Kwartelkoning	7	2	2	3	2	2	1	5	12	12	46	10	28	19
Scholekster		146	22	21	15	109	116	100	96	103	94	80	99	78
Steltkluut						1								
Kluut	6	2	2	9	4	12	10	5	3	2	6	8	2	3
Kleine Plevier	101	83	67	52	61	53	68	68	47	43	46	44	39	30
Kievit		37		47		97	747	670	607	529	576	503	445	400
Kemphaan						1	1							
Watersnip	38	21	16	19	19	14	13	14	13	9	7	2	9	5
Grutto	391	166	33	19	160	154	157	144	135	116	119	79	67	73
Wulp	1	2	2	2	1	1	3	1	2				1	
Tureluur	198	221	129	105	88	86	92	113	94	103	105	98	79	79

Soort	1989	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2003	2004
Oeverloper							1	2	2	1	3	3	1	1
Zwartkopmeeuw		1	1	2	1	1	1							
Kokmeeuw	2550	3279	3500	1480	953	485	803	348						
Stormmeeuw	3	2	2	2	1		1			1	2	2		
Kleine Mantelmeeuw		2	2	1	2									
Zilvermeeuw	3	3	3	2	1		1							
Visdief	45	30	1	1	10	7	8	5	4	5	3	3	4	5
Zwarte Stern	129	151	128	133	128	151	163	129	124	131	134	132	130	134
Turkse Tortel	322	321	309	321	311	311	307	259	306	359	324	354	296	247
Zomertortel	6	81	45	3	84	51	73	104	104	82	82	79	57	57
Kerkuil	5	9	6	7	6	9	13	10	12	12	13	8	8	10
Dwergooruil									1					
Steenuil	159	144	47	53	128	82	94	100	107	106	87	83	71	58
Bosuil	2	0	1	1	1	0	2	1	0	0	0	0	0	
Ransuil	28	22	25	25	23	9	18	12	15	10	11	7	4	2
Gierzwaluw	204	63					67	82	67	123	112	78	46	17
Ijsvogel			1	2	4	5			1	2	13	19	22	21
Groene Specht		1			2	1	2	2	2	6	10	15	28	25
Kleine Bonte Specht	3			6	8	3	15	14	18	10	14	12	18	18
Boomleeuwerik											1			
Veldleeuwerik	170	141	15	62	158	157	185	212	227	205	199	163	165	177
Oeverzwaluw	504	211	417	194	479	493	567	344	295	320	281	444	349	297
Boerenzwaluw	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	22	24	24
Huiszwaluw	692	652	590	663	477	482	608	476	497	463	524	478	425	349
Boompieper	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	
Graspieper	+	+	+	+	+	180	207	209	210	229	211	235	240	266
Gele Kwikstaart	+	+	+	+	+	182	257	266	215	225	233	183	171	185
Rouwkwikstaart												1		
Noordse Nachtegaal										1			1	
Nachtegaal	44	36	40	46	30	29	45	50	57	49	49	52	42	36
Blauwborst	1	19	16	60	64	68	76	104	135	105	110	89	108	138
Zwarte Roodstaart	106	96	80	76	61	55	51	61	67	52	71	50	49	50
Gekraagde Roodstaart	5	2	5	6	1	3	14	5	6	9	13	14	19	17
Paapje	3	1	3	1	1	3		1	1		1			
Roodborsttapuit	21	36	38	35	41	24	28	27	32	24	35	33	51	70
Tapuit				2	1	1	1	1				1		
Kramsvogel	7	36	12	6	14	4	4			1		1	1	
Grote Lijster	65	55		0	0	0	94	72	93	93	97	80	70	75
Sprinkhaanzanger	1	8	10	12	2	4	33	29	36	17	25	20	22	49
Snor	1	5	1	1		1		2		1		1	1	3
Rietzanger	23	11	32	8	8	14	10	11	6	1	3	3	0	1
Grote Karekiet	48	57	32	27	24	25	15	14	11	11	15	11	7	8
Spotvogel	+	+	+	+	+	+	52	92	66	98	59	62	69	60
Braamsluiper	+	+	+	+	+	+	95	60	73	65	75	41	61	59
Grasmus	+	+	+	+	+	+	641	781	804	813	876	800	765	816
Bonte Vliegenvanger	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	
Baardman	2						3	2	4	2	1			1
Glanskop	0	0	0	0	0	0	0	1	4	1	2	5	5	2
Boomklever	0	1	0	0	0	0	0	2	1	1	4	12	13	11
Buidelmees	12	34	68	47	48	32	36	36	42	42	25	21	25	14
Wielewaal	29	44	38	28	27	16	18	22	17	12	9	5	3	4
Grauwe Klauwier	1													
Putter	26	49	64	79	83	91	90	111	125	142	124	112	125	114
Roodmus					1									
Goudvink	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	
Appelvink	8	9	1	6	3	2	4	19	10	7	5	1	2	2
Geelgors	33	33	31	31	38	33	39	31	25	30	27	26	33	33
Grauwe Gors				8	1	2	2	5	6	1	2		2	